

AHMED İSÂ BEK, *Tarih-i Bîmâristânâ der-İslâm (İslam Memleketlerinde Hastaneler Tarihi)*, Tahran 1371.

Tıp tarihine ilişkin olarak Dr. Ahmed İsâ Bek tarafından Arapça kaleme alınan eser Dr. Nûrullah Kesâ'î tarafından Farsça'ya tercüme edilmiş ve Muhammed b. Zekeriyâ-yi Râzi'nin ölümünün on ikinci yüzyılı münasebetiyle H. 1371 tarihinde neşredilmiştir.

Toplam 229 sayfa olan eserin göz önünde bulundurulması gereken en önemli özelliği, muasır kaynaklar ve vekâinâmelerden yararlanılarak kaleme alınmış olmasıdır. Buna rağmen, kaynaklardan yapılan bazı gereksiz diyalog aktarımları, eserin bilimselliği açısından bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Fakat eser, İslam ülkelerinde ortaçağlarda tesis edilmiş hastaneleri toplu bir biçimde ele alması ve faaliyetlerini konu edinmesi bakımından yararlı bir yapıt niteliğindedir.

Kitabın içeriğine bakıldığında şu şekilde sınıflandırıldığı görülür: Eser, çevirmenin önsözüyle başlamakta, müellif Dr. Ahmed İsâ Bek'in hayatını anlatan kısa bir bölümle devam etmekte ve ardından kitabın yazımındaki amaçlar ve içeriğine ilişkin olarak görüşleri sunulmaktadır. Ardından, çeşitli başlıklar altında hastaneler tarihine girilmektedir.

İlk bölümde, *Oluşum, Yapı, Doktorlar ve Hastane Giderleri* ana başlığı altında İslam tarihinde hastanelerin ortaya çıkışı, yapıları ve bünyeleri, doktorların ve hastanelerin harcamaları, ayrıca bu anlamda finanse edilme şekilleri hakkında bilgi verilerek giriş yapılmıştır. Ardından *bîmaristân*, yani hastane kelimesinin anlamı, İslam tarihinin ilk yıllarında, Araplar'da tabiplik müessesesi; ilk hastaneyi kurmuş olan kişi ve hastanenin kuruluş şekli konu edilmektedir. *Sabit* ve *seyyar* olmak üzere hastane çeşitleri; İslam tarihinde tabiplik mesleğini icra eden kadınlar ve görme özürlü hekimler; hastane yapısında mevcut olan teknik kısımlar; tabiplerin ve hastanenin idaresi; hekimlik mesleğine ilişkin bazı unvanlar (*Re'isü'l-etbâ'*, *Re'isü'l-kehâlîn*, *Re'isü'l-cer-râhîn* vb gibi) anlatıldıktan sonra, tabiplerin tayini, maaşları ve tedavi şekillerine değinilmektedir. Tabiplerin eğitim şekillerine ve bu sürece ilişkin olarak, hasta ile yüz yüze pratik eğitim, klinik eğitimi ve tıp okullarında verilen eğitim; tabiplik diplomasının alınması öncesindeki süreç ve diploma çeşitleri; eczacıların eğitim aşamaları anlatılmakta, *hisbet* adı verilen kontrol ve tefüş müessesesi; bu müesseseden sorumlu ve işlevlerini yerine getiren *muhtesib*; son olarak, tabipler ile eczacıların tefüşleri hakkında bilgi verilmektedir.

İkinci bölümde ise, *İslam Ülkeleri Hastaneleri* başlığı altında Cündişâpûr Hastanesi, Mısır Hastaneleri (Zukâkü'l-kanâdîl, Mu'âfir, 'Atîk, Kaşşâşîn, Sakatıyyîn, Salâheddin Eyyûbî veya Nâsırî, İskenderiyye, Büyük Mansûrî veya Kalavun, Mü'eyyedî hastaneleri gibi) anlatılmış; Mansûrî veya Kalavun Hastanesi ile Mü'eyyedî Hastanesi üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulmuştur. Bu hastaneler ile alakalı olarak, hastanelerin yerleri, bina ediliş nedenleri, hastanelerin yönetimi, yenilenmeleri, hastanelerin kalıntıları, yazılı evrakları, bunlara ait vakıflar ve vakıfnameler konu edilmektedir.

Ardından *Irak ve el-Cezîre Hastaneleri* söz konusu edilmekte ve şu hastaneler anlatılmaktadır: Berâmike (Bermekiler), Ebu'l-Hasan Ali b. İsâ, Gulâm Mu'tezid, Seyyide, Muktedirî, İbnü'l-Furât, Emir Ebu'l-Hasan, Mu'izüddeve b. Büveyh, Ezdî, Muhammed b. Ali, Vâsıt, Fârikî, Bâb-ı Muhavvel, Musul, Harran, Nusaybin Hastanesi.

Bundan sonra *Şam Hastanelerine* geçilmekte ve başlıklar altında şu hastaneler ele alınmaktadır: Bir Emevî halifesi tarafından inşa ettirilmiş olan Velid b. Abdülmelik Hastanesi, An-

takya, Küçük Dımaşk Hastanesi, Nüreddid Mahmud b. Zengî tarafından bina ettirilen Büyük Nürî Hastanesi tasvir edilmekte ve bu hastanenin tabipleri hakkında bilgi verilmektedir. Ardından Haleb'de bulunan Nürî veya 'Atîk adıyla anılan aynı hükümdara ait diğer bir hastane, Dımaşk'ta yer alan bir caminin kapısına nisbetle isimlendirilmiş olan Bâb-ı Berîd Hastanesi, Hama Hastanesi, Haleb'de bulunan ve ismi belli olmayan başka bir hastane, Kudûs Hastanesi ve bu hastanenin hekimleri hakkında bilgi sunulmaktadır. Daha sonra 'Akka, Safad, Sâlihiyye veya Kîmurî, Cebel, Gazze, Kerek, Hısnû'l-Ekrâd, Yeni Haleb veya Argun Kâmilî, Dekâkî, Remle, Nâblus hastaneleri ile alakalı bölümler gelmektedir.

Bir başka İslam beldesi olan *Cezîretü'l-'Arab*, bu günkü dille Arap Yarımadası hastanelerine geçilmekte, burada Mekke ve Medîne hastaneleri konu edilmektedir.

Bir sonraki kısım İsfahan, Şîrâz, Nişâbûr, Zerenc, Tebriz, Merv ve Harezmi hastanelerinin anlatıldığı *İran Hastaneleri* adını taşımakta olup, bu hastaneler hakkında çok kısa bilgi verilmiştir.

Bundan sonra Anadolu-Türk tıp tarihini ilgilendirecek kısım olan *Rum Ülkesi veya Anadolu Hastaneleri* adlı başlık altındaki kısım gelmektedir. Burada Kayseriye Darüşşifâsı, Sivas'ta bulunan Şifa'ıyye Medresesi, Kutluğ Terken, Amasya, Divriği, Mehmed Fatih, Sultan Süleyman, Edirne, Kastamonu, Alaeddin Keykubat, Edirne Cüzzamlılar, Edirne İkinci Bayezid, Sultan Ahmed, Valide Sultan, Haseki hastaneleri ve Bursa Darüttıbbî hakkında kısaca bilgi verilmektedir.

*Mağrib Hastanelerinin* konu edildiği kısımda Tunus, Merâkeş, Fas Seydi Ferec hastaneleri tasvir edilmektedir. Gırnata Hastanesi ise *Endülüs Hastaneleri* başlığı altında ele alınmıştır.

Eserin sonunda hastanelerin bazılarında ait planlar, dış ve iç cepheleri ile bazı hastane kütüphanelerine ait fotoğraflar, yazarın atıfları ve bibliyografya gelmektedir. Kitabın en sonunda yer alan indeks eserin kullanımını oldukça kolaylaştırır niteliktedir.

MUSTAFA UYAR